

Wstęp

Chińska Republika Ludowa od końca lat 70. XX w. podlegała gwałtownym przemianom gospodarczym, społecznym i kulturowym, które w dużym stopniu warunkują politykę zagraniczną Komunistycznej Partii Chin (KPCh). W 1978 r. Chiny weszły na drogę reform i otwarcia na świat. Program „czterech modernizacji”: rolnictwa, przemysłu, obrony narodowej oraz nauki i techniki – sformułowany przez Zhou Enlaia i wprowadzony w życie przez Deng Xiaopinga – oznaczał porzucenie doktrynalnego traktowania komunizmu i przejście do bardziej pragmatycznej polityki wewnętrznej i zagranicznej. Utrzymanie wysokiego tempa wzrostu gospodarczego, zapewniającego podnoszenie standardu życia społeczeństwa, stało się głównym źródłem legitymizacji władzy KPCh.

Również stłumienie demonstracji studenckich na placu Tian'anmen w 1989 r. nie zahamowało reform. Sławna podróż Deng Xiaopinga na południe Chin w 1992 r., w celu pochwalenia osiągnięć gospodarki wolnorynkowej, była potwierdzeniem raz obranej drogi. W 1993 r. urząd przewodniczącego ChRL, sekretarza generalnego KPCh oraz przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej objął Jiang Zemin, reprezentant trzeciego pokolenia przywódców KPCh. Ważnym etapem reform wolnorynkowych było wstąpienie Chin do Światowej Organizacji Handlu w 2001 r. oraz przyjęcie zasady „trzech reprezentacji” na XVI zjeździe partii w 2002 r. Komunizm został zdegradowany do roli pustego hasła, zaś KPCh otworzyła się nawet na członkostwo prywatnych przedsiębiorców.

W listopadzie 2002 r. dokonała się kolejna zmiana pokoleniowa na najwyższych urządach w partii. Sekretarzem generalnym KPCh został Hu Jintao, który w marcu 2003 r. objął również stanowisko przewodniczącego państwa. Głównym zadaniem nowego kierownictwa partii w polityce wewnętrznej było stworzenie „harmonijnego społeczeństwa”. Dążono do utrzymania zrównoważonego wzrostu gospodarczego i zwiększono wysiłki na rzecz zmniejszenia nierówności rozwojowych pomiędzy różnymi regionami kraju. Przez większość okresu po 1978 r. wzrost PKB Chin oscylował wokół 10% rocznie, zaś w 2010 r. ChRL wyprzedziła Japonię i stała się drugą gospodarką świata.

Pomimo gwałtownych przemian Chiny jedynie w ograniczonym stopniu przeprowadziły reformy polityczne. Chociaż razem z powolnym kształtowaniem się klasy średniej i społeczeństwa obywatelskiego reżim polityczny ChRL ewoluował w kierunku miękkiego autorytaryzmu, KPCh nie zamierzała rezygnować z monopolu na władzę. Również polityka zagraniczna Chin była całkowicie

zdominowana przez organy partyjne. Członkowie Stałego Komitetu Biura Politycznego, wchodząc w skład podległych im tzw. grup kierowniczych, m.in. ds. polityki finansowej i ekonomicznej (*zhongyang caijing lingdao xiaozu*) oraz polityki zagranicznej (*zhongyang waishi lingdao xiaozu*), są niewątpliwie najważniejszym elementem w procesie decyzyjnym. Do kompetencji grupy ds. polityki zagranicznej zalicza się analizę kluczowych zagadnień sytuacji międzynarodowej, a także podejmowanie decyzji, nadzoru, wskazywanie głównych kierunków polityki oraz implementację decyzji na każdym szczeblu administracji, koordynację aktywności zagranicznej państwa¹. Dodatkowo w skład instytucji koordynujących i implementujących politykę zagraniczną wchodzi: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Handlu, Wydział Łączności Międzynarodowej Komitetu Centralnego (KC) KPCh, Drugi Wydział Sztabu Generalnego, a także – w zakresie informacji i analiz – Agencja Prasowa Nowe Chiny (Xinhua) New Agency, Drugi i Trzeci Wydział Sztabu Generalnego oraz Ministerstwo Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Podstawą chińskiej strategii w polityce zagranicznej od początku lat 90. XX w. była zasada „skrywania światła i kultywowania ciemności” (*tao guang yang hui*), czyli ukrywania prawdziwych zamiarów, aby nie budzić niepokojów na arenie międzynarodowej. Dzięki temu ChRL mogła skupić się na niezakłóconym rozwijaniu własnej gospodarki w celu wzmocnienia swojej pozycji międzynarodowej w dalszej perspektywie. Kontynuacją tej idei były hasła „pokoju wzrastania” (*heping jueqi*) oraz „pokoju rozwoju” (*heping fazhan*), promowane przez przewodniczącego Hu Jintao.

Pod koniec rządów Hu Jintao dało się jednak zauważyć wyraźne symptomy odchodzenia Chin od ostrożnej polityki ukrywania ambicji mocarstwowych. Po IV Plenum KC KPCh z września 2009 r. ChRL zaprezentowała bardziej asertywną postawę, zwłaszcza w sporach terytorialnych na Morzu Południowochińskim i Morzu Wschodniochińskim. Objawy modyfikacji długofalowej strategii Chin spotkały się z zaniepokojeniem ze strony Stanów Zjednoczonych, Japonii czy krajów ASEAN. W takiej atmosferze nastąpiła kolejna zmiana przywództwa w KPCh – w grudniu 2012 r. sekretarzem generalnym partii został Xi Jinping, postrzegany jako polityk bardziej związany z kręgami wojskowymi niż jego poprzednik.

1. Cel i tezy pracy

Chińska Republika Ludowa zdaje się obecnie stać na rozdrożu pod względem wyboru strategii w polityce zagranicznej na kolejne dziesięciolecie. Chiny są już państwem zbyt potężnym, by nadal uchodzić za zwykły kraj rozwijający się, ale

¹ *Zhongguo Waishi bangongshi zhuyao zhineng* [Podstawowe kompetencje Kierowniczek Grupy ds. Zagranicznych], http://www.china.com.cn/cpc/2011-04/15/content_22369387.htm [dostęp 12.01.2013].

nadal zbyt słabym, by rzucić wyzwanie największemu mocarstwu – Stanom Zjednoczonym. Właściwsze jednak byłoby pytanie, czy Chiny naprawdę chcą przejąć pałeczkę pierwszeństwa i wziąć na siebie odpowiedzialność za budowanie nowego ładu światowego. ChRL zdaje się krajem głęboko pogrążonym w skorupie własnych interesów narodowych.

W przedłożonej analizie posłużono się badaniami porównawczymi opartymi o metodę jakościową. Badania jakościowe rozpatrują zależności między poszczególnymi przypadkami, czyli narzędziami w polityce zagranicznej we właściwym im kontekście, ujmując poszczególne przypadki jako całość². Porównano kolejno narzędzia stosowane wobec poszczególnych aktorów na arenie międzynarodowej: Stanów Zjednoczonych, Japonii, Rosji, Unii Europejskiej, państw afrykańskich i Azji Południowo-Wschodniej.

Podstawową tezę niniejszego opracowania jest uznanie, że podstawowe narzędzia oddziaływania w chińskiej polityce zagranicznej związane są z narzędziami twardymi, zwłaszcza z gospodarczo-wojskowym wymiarem polityki zagranicznej, który gwarantuje wzrost znaczenia Chin na arenie międzynarodowej. W dalszej kolejności do mechanizmów oddziaływania ChRL zalicza się oddziaływanie dyplomatyczne, zaś na ostatnim miejscu znajduje się miękkie oddziaływanie *soft power*. Z uwagi na fakt, iż zachowanie chińskich władz na arenie wewnętrznej nie jest tożsame z przekazywanymi wartościami, miękkie oddziaływanie stanowi dużo większe wyzwanie niż oddziaływanie wojskowe i gospodarcze. W drugiej kolejności przyjęto założenie, że podstawowym punktem odniesienia dla chińskiej polityki zagranicznej są Stany Zjednoczone, a wszystkie narzędzia w chińskiej polityce podporządkowane są próbom równoważenia potencjału amerykańskiego w skali regionalnej i globalnej. W pojmowanej rzeczywistości międzynarodowej podstawowym paradygmatem w prowadzonej polityce wobec Waszyngtonu jest realistyczne podejście oparte na *balance of power*, wobec innych podmiotów polityka i stosowane narzędzia prowadzą do złożonej współzależności, która pełni rolę utylitarnej wobec relacji ze Stanami Zjednoczonymi.

Intencją prezentowanej publikacji, poświęconej analizie narzędzi stosowanych przez Chiny w polityce zagranicznej wobec poszczególnych państw za prezydentury Hu Jintao, jest ukazanie pragmatycznego charakteru chińskiej dyplomacji. O ile Chiny starają się budować swój wizerunek jako państwa „miłującego pokój”, o tyle nie stronią również od straszenia użyciem siły w obronie własnych interesów narodowych, zwłaszcza wobec słabszych graczy na arenie międzynarodowej.

² J. Hopkin, *Metody porównawcze*, [w:] *Teorie i metody w naukach politycznych*, red. D. Marsch, G. Stoker, tłum. J. Tegnerowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 264–265.

2. Zdefiniowanie polityki zagranicznej i interesu narodowego Chin

Polityka zagraniczna to proces aktywności politycznej podejmowanej przez państwo, który jest adresowany do środowiska międzynarodowego i prowadzony w nim. Aby zrozumieć politykę zagraniczną państwa, należy przede wszystkim przedstawić całość problematyki, uwarunkowania i przebieg procesu polityki zagranicznej. Wydarzenia toczące się we współczesnym świecie stosunków międzynarodowych są wypadkową różnych procesów, w tym m.in. polityki zagranicznej. To właśnie od jej prowadzenia, jakości i formy zależy kształt współczesnych stosunków międzynarodowych. Polityka zagraniczna jest to forma zewnętrznej działalności państwa, prowadzona przez jego upoważnione organy³. *Sensu largo* oznacza to zorganizowany wysiłek państwa skierowany na zewnątrz, podporządkowany realizacji jego interesów. Polityka zagraniczna polega na kształtowaniu otoczenia państwa w sposób dający korzyść i modyfikowaniu sytuacji niekorzystnych. Stanowi rodzaj celowej działalności państwa na arenie międzynarodowej. O celowym charakterze działań państwa świadczy korelacja z określonym typem świadomości społecznej – potrzeb, wartości i idei. Cel jest zawsze pożądanym stanem, do którego dany podmiot dąży, podejmując odpowiednie decyzje i przedsięwzięcia dla jego osiągnięcia.

Według Christophera Hilla polityką zagraniczną można nazwać „sumę oficjalnych relacji zewnętrznych prowadzonych przez niepodległego aktora (zwykle państwo) w stosunkach międzynarodowych”⁴. Z kolei zgodnie z definicją Valerie M. Hudson, polityka zagraniczna oznacza „strategię lub podejście wybrane przez rząd narodowy, aby osiągnąć własne cele w relacjach z bytami zewnętrznymi”⁵.

Jak podkreśla Ernest Petric: „Polityka zagraniczna, będąc w rzeczywistości życia międzynarodowego ciągłą konfrontacją z interesami (oraz potęgą i wpływami) innych państw, nie może być ani »linearna«, ani »systematyczna«. Jest to ciągły proces podejmowania własnych inicjatyw i adaptacji do inicjatyw innych. Proces ów w dużym stopniu zależy od zmieniających się uwarunkowań, balansu sił, jak również od własnej wewnętrznej stabilności i długoterminowych interesów. Polityka zagraniczna jest ciągłym procesem akcji i reakcji państwa i jego władz”⁶.

³ Por. *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Toruń 2004; T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wrocław 2000 oraz M. Nickolson, *International Relations, A Concise Introduction*, London 1998, s. 90–119.

⁴ Ch. Hill, *The Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York 2003, s. 3.

⁵ V.M. Hudson, *The History and Evolution of Foreign Policy Analysis*, [w:] *Foreign Policy – Theories, Actors, Cases* pod red. S. Smitha, A. Hadfield, T. Dunne, Oxford University Press, Oxford 2012, s. 14.

⁶ E. Petric, *Foreign Policy: From Conception to Diplomatic Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden 2013, s. 6.

Konieczność zredefiniowania interesu Chin była wynikiem przyjętych pod koniec lat 70. XX w. decyzji o modernizacji państwa w duchu zaprzeczającym maoistowskiej filozofii permanentnej rewolucji. W grudniu 1978 r. rozpoczęto cztery modernizacje, a tym samym Chiny miały stać się nowoczesnym państwem. Wobec tego również w polityce zagranicznej musiano określić interes narodowy. Początkowo nie było to proste, gdyż silne jeszcze reminiscencje marksistowskie stanowiły teoretyczną przeszkodę. *De facto* dopiero w latach 90. ubiegłego stulecia, wraz z promowaniem pronarodowych postaw przez Komunistyczną Partię Chin, rozpoczęto realne debaty w zakresie zdefiniowania chińskiego interesu na arenie międzynarodowej. Wówczas to po raz pierwszy sformułowano tezę o „podstawowych interesach” (*genben liyi*), odnoszących się głównie do wewnętrznego rozwoju społeczno-ekonomicznego. Wkrótce rozpoczęto debaty wokół „podstawowych interesów-trosk” (*zhongda guanqie*), a w 2002 r. chiński minister spraw zagranicznych Tang Jiaxuan, w rozmowie z amerykańskim sekretarzem stanu Collinem Powellem, jako „istotne interesy” określił kwestie integralności z Tajwanem. Rosnące znaczenie Chin na arenie międzynarodowej skłoniło liderów do coraz częstszego przedstawiania i oceny interesów narodowych. We wrześniu 2006 r. na łamach „Dziennika Ludowego” Li Zhaoxing – minister spraw zagranicznych – uznał bezpieczeństwo narodowe za podstawowy interes Chin; jak poprzednio podstawowym problemem była kwestia tajwańska. Co ważne, dyskurs w odniesieniu do definiowania interesu Chin prezentowany był głównie w odniesieniu do amerykańskiej polityki Pekinu. W 2009 r. Dai Bingguo zdefiniował „istotne interesy ChRL” (*Zhongguo hexin liyi*): utrzymanie fundamentalnego systemu (systemu socjalistycznego) oraz bezpieczeństwa narodowego, suwerenności i integralności terytorialnej oraz stabilnego wzrostu gospodarczego, mającego przynieść poprawę materialnego bytu społeczeństwa⁷. Chińscy liderzy, oprócz wyżej wskazanych, do „istotnych interesów” zaliczali kwestię „praw człowieka”, a także konieczność powrotu Tajwanu do Chin kontynentalnych. Dodatkowo w niektórych wypowiedziach uznawano, że sporne obszary wysp Diaoyu/Senkaku oraz spory na Morzu Południowochińskim również były kategoryzowane jako „istotne interesy”⁸.

Także w chińskim dyskursie politologicznym pojawiły się różne zdania na temat zdefiniowania interesu narodowego Chin. Yan Xuetong, badacz z Uniwersytetu Qinghua, definiuje interes narodowy jako „wszystko, co oznacza bezpieczeństwo materialne i ideowe państwa narodowego”. Zdefiniowanie interesu następuje w zależności od perspektywy czasowej: długoterminowe (powyżej 20 lat), średnioterminowe (10–20 lat) oraz krótkoterminowe (5–10 lat),

⁷ *Senior Chinese Official Calls on U.S. to Respect China's Core National Interests*, <http://english.people.com.cn/90001/90776/90883/6713167.html> [dostęp 1.02.2013].

⁸ M.D. Swaine, *China's Assertive Behavior Part One: On „Core Interests”*, „China Leadership Monitor” 2010, no. 34, s. 3–8.

oraz w oparciu o zdefiniowanie interesu narodowego, do którego zaliczane jest przetrwanie, rozumiane w kategoriach: niezależności i suwerenności; interesy polityczne, związane z systemem politycznym oraz ideologią danego podmiotu; interesy gospodarcze, zapewniające rozwój ekonomiczny, podnoszenie poziomu życia społeczeństwa; uznanie; szacunek międzynarodowy. Zdaniem Su Changhe z Szanghaju, należy wyróżnić cztery poziomy analizy: centralny – na którym kształtuje się politykę w skali makro, m.in. Strefa Wolnego Handlu z ASEAN; lokalny – istotny z punktu widzenia inwestycji zagranicznych (głównie wybrzeże) czy inicjatyw o charakterze regionalnym, m.in. projekt regionu rzeki Tumen w północno-wschodnich Chinach; biznesowy – dotyczący interesów przedsiębiorców mających swoje przedstawicielstwa za granicą; oraz poziom społeczno-obywatelski – w którym chińskie organizacje wchodzi w współpracę z partnerami zewnętrznymi⁹. Men Honghua z Centralnej Szkoły Partijnej, oceniając strategiczne interesy Chin, wskazywał na przetrwanie, suwerenność i rozwój. W dalszej perspektywie postrzegał on kwestie interesu narodowego na trzech płaszczyznach: gospodarczej, politycznej i wojskowej. Bezpieczeństwo ekonomiczne związane miało być z międzynarodową integracją gospodarczą, zachowaniem i obroną chińskich interesów oraz adaptacją bądź zmianami w zasadach gospodarki międzynarodowej. W drugim podejściu dominuje kwestia ochrony własnych podstaw ideologicznych w kształtowaniu modelu rozwoju. Z punktu widzenia bezpieczeństwa twardego kluczowe jest równoważenie sił, budowa wojskowych środków zaufania, problem zjednoczenia z Tajwanem oraz postępującej „desini-zacji” i „tajwanizacji” wyspy¹⁰. Interes Chin jest jednak redefiniowany także przez okres reform, ewoluuje podobnie jak chińska tożsamość międzynarodowa. Jeśli na początku lat 80. dotyczył on głównie wyjścia z trudnej sytuacji ekonomicznej po okresie „rewolucji kulturalnej”, a w latach 90. koncentrował się wokół ustalenia odmienności Chin, to w początkach XXI w. uznały one szacunek i docenienie dokonanych reform za podstawowy element swojego interesu narodowego.

3. Narzędzia w chińskiej polityce zagranicznej

W niniejszej pracy skupiliśmy się na analizie czterech rodzajów narzędzi stosowanych przez Chiny w polityce zagranicznej: wojskowych, gospodarczych, ideologiczno-kulturowych oraz dyplomatycznych. Każde z nich może przybrać charakter presji bądź perswazji. Wywieranie presji na inne państwa za pomo-

⁹ Su Changhe, *Lun Zhongguo haiwai liyi* [O chińskich interesach zagranicznych], „Shijie Jinqi yu Zhengzhi” 2009, no. 8, s. 16.

¹⁰ Men Honghua, *Jianggou Zhongguo Da Zhanlue de kuangjia. Guojia shili, zhanlue guan-nian yu guojizhidu* [Budowa ram wielkiej strategii Chin. Siła państwa, koncepcje strategii i system międzynarodowy], Beijing Daxue Chubanshe, Beijing 2005, s. 301–306.

cą środków *hard power* jest przywilejem zwłaszcza mocarstw. Również Chiny, które posiadają status przynajmniej potęgi regionalnej, nie stroniły od mniej lub bardziej zawoalowanych prób bądź gróźb użycia siły w stosunkach międzynarodowych. Perswazja z kolei, w znaczeniu przyjętym w prezentowanym opracowaniu, obejmuje nie tylko działania z zakresu dyplomacji publicznej, podejmowane w celu zwiększenia własnych zasobów „miękkiej siły” (*soft power*). Termin ten należy rozumieć jako szerszy zestaw przedsięwzięć służących pogłębianiu współpracy międzynarodowej w celu wywierania wpływu na zaprzyjaźnione państwa.

Narzędzia oddziaływania państwa na arenie międzynarodowej należy podzielić na bliższe instrumentom typu miękkiego: dyplomacja, wartości ideowe, atrakcyjność kultury oraz twardego: środki gospodarcze i wojskowe. W literaturze przedmiotu od początku lat 90. specjaliści zwracali uwagę na teorię kompleksowej siły państwa (*zonghe guoli*), m.in. Wu Chunqiu na łamach „Xuebao” w 1990 r. pisał, że *zonghe guoli* powinna składać się z sił: naturalnej (np. zasoby naturalne); ludzkiej (np. zasoby ludzkie); ekonomicznej; naukowo-technicznej; naukowej; obronnej oraz politycznej. Na łamach „Guoji Wenti Yanjiu” za kluczowe uznawano kapitał strategiczny oraz siłę oddziaływania dyplomatycznego. W budowaniu kompleksowej siły państw najistotniejszy jest jednak potencjał naukowo-techniczny, oparty na ekonomii, następnie potencjał wojskowy, spójność kulturowa oraz polityka zagraniczna. Jednym z narzędzi prowadzenia strategii jest oddziaływanie poprzez wartości polityczne, definiowane jako „penetracja polityczna” i zaliczane do środków pozawojskowych. Tu przykładem stają się Stany Zjednoczone, które własne wartości polityczne, takie jak prawa człowieka, wyeksportowały, co stało się jednym z mechanizmów zachowania bezpieczeństwa narodowego. Innym elementem *soft power* jest oddziaływanie na opinię publiczną, dokonywane przez środki masowego przekazu¹¹.

Ważnym instrumentem polityki zagranicznej tradycyjnie były **narzędzia wojskowe**. W teorii stosunków międzynarodowych głównie przedstawiciele nurtu realistycznego zwracali uwagę na to, iż zachowanie państw jest determinowane przez interes definiowany w kategoriach potęgi¹², której kluczową część stanowi siła militarna. Jak podkreślał Hans Morgenthau: „Zwłaszcza w polityce międzynarodowej zbrojna siła – groźba lub prawdopodobieństwo jej użycia – jest najważniejszym materialnym składnikiem potęgi politycznej państwa. (...) Polityczny cel przygotowań militarnych (jakiegokolwiek rodzaju) polega na zniechęceniu innych państw do używania siły militarnej poprzez podwyższenie związanego z tym ryzyka”¹³. Według realistów dopiero gotowość bojowa nadaje sens „czynnikom geograficznym, zasobom naturalnym i potencjałowi przemysłowemu

¹¹ Por. *ibidem*, s. 34–35.

¹² H.J. Morgenthau, *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, tłum. R. Włoch, Difin, Warszawa 2010, s. 21.

¹³ *Ibidem*, s. 49–52.

w odniesieniu do potęgi narodu¹⁴. Autor ten wyróżniał „innowacje technologiczne, przywództwo oraz liczebność i jakość sił zbrojnych”¹⁵ jako wyznaczniki możliwości militarnych państwa i, co za tym idzie, zdolności danego kraju do użycia narzędzi wojskowych w polityce zagranicznej.

Gwałtowny rozwój technologiczny oraz postęp w zasadach rządzących społecznością międzynarodową sprawił jednak, że w XX w. czynnik militarny częściowo stracił na znaczeniu jako instrument polityki zagranicznej. Jak podkreślał Morgenthau: „Jednym z paradoksów ery atomu jest to, że w przeciwieństwie do doświadczeń płynących z historii przed wynalezieniem broni nuklearnej, wzrost potęgi militarnej nie musi przekładać się na wzrost potęgi politycznej”¹⁶. Ponieważ użycie bomby atomowej stało się niemożliwe bez narażenia się na ryzyko niszczącego odwetu, broń nuklearna mogła funkcjonować jedynie jako czynnik odstraszaający, a nie poważny środek ofensywny. Jak stwierdził dosadnie brytyjski generał Rupert Smith, choć nadal mamy do czynienia z różnymi konfliktami, walką czy konfrontacją, „wojna już nie istnieje”. Koniec zimnej wojny i zamachy 11 września 2001 r. ostatecznie unaoczyły nam odejście od starego paradygmatu międzypaństwowej wojny przemysłowej. W ramach nowego paradygmatu, nazwanego przez Ruperta Smitha „wojną pomiędzy ludźmi”, nie ma wyraźnych pól bitewnych ani jasno zdefiniowanych armii po obu stronach barykady. W takiej sytuacji użyteczność już nie tylko broni atomowej, ale również konwencjonalnych sił zbrojnych staje pod znakiem zapytania. Posiadającym przytłaczającą przewagę militarną Stanom Zjednoczonym szybko udało się osiągnąć wstępne zwycięstwo w Afganistanie w 2001 r. czy w Iraku w 2003 r., jednak początkowy sukces nie przełożył się na natychmiastowe rozwiązanie konfliktu według założeń politycznych¹⁷.

Na dodatek postęp cywilizacyjny spowodował, że drastycznie zmalało przyzwolenie społeczności międzynarodowej na użycie lub jawną groźbę użycia sił zbrojnych. Razem ze stopniowo zwiększającym się powszechnym poszanowaniem dla uniwersalnych wartości humanitarnych zaostreniu uległy kryteria legitymizacji posługiwania się narzędziami wojskowymi w polityce zagranicznej¹⁸. Przykład ataku Stanów Zjednoczonych na Irak w 2003 r. pokazuje, jak wielki może być dyplomatyczny koszt użycia sił zbrojnych i jak trudno jest usprawiedliwić takie zachowanie w oczach międzynarodowej opinii publicznej.

Z drugiej strony, jak podkreśla Colin S. Gray, stosowanie w polityce zagranicznej *hard power*, której kluczową część stanowią narzędzia militarne, nadal

¹⁴ *Ibidem*, s. 145.

¹⁵ *Ibidem*, s. 146.

¹⁶ *Ibidem*, s. 49.

¹⁷ R. Smith, *The Utility of Force. The Art of War in the Modern World*, Knopf, New York 2007, s. 3–20.

¹⁸ C.S. Gray, *Hard Power and Soft Power: The Utility of Military Force as an Instrument of Policy in the 21st Century*, Strategic Studies Institute, Carlisle 2011, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB1059.pdf> [dostęp 25.08.2012], s. vi–vii.

pod wieloma względami może się okazać skuteczniejsze niż posługiwanie się *soft power*. „Miękka siła” jest pojęciem trudnym do zdefiniowania, zaś jej zasoby znajdują się poza bezpośrednią kontrolą poszczególnych państw. Atrakcyjność danego kraju jako wzorca kulturalnego czy rozwojowego tylko w niewielkim stopniu wynika ze świadomej dyplomacji publicznej, zaś wartości postrzegane pozytywnie w jednej części świata mogą być różnie odbierane przez przedstawicieli innych cywilizacji. W przeciwieństwie do *soft power*, siłę zbrojną można stosować w zaplanowany, przemyślany sposób, zachowując nad nią pełną kontrolę¹⁹. Jak to określił Colin S. Gray: „O ile miękka siła służy pozyskaniu tych, którzy już są skłonni do współpracy, twarda siła zbrojna jest konieczna do bardziej wymagających zadań”²⁰.

Narzędzia wojskowe w polityce zagranicznej nie muszą się jednak ograniczać do samego użycia lub groźby użycia sił zbrojnych. Instrumenty militarne, w definicji przyjętej w niniejszym opracowaniu, obejmują również różnorodne działania mające sprzyjać rozwojowi współpracy międzynarodowej, takie jak handel bronią bądź technologią o znaczeniu wojskowym czy wspólne przedsięwzięcia w zakresie produkcji broni. Udział w operacjach pokojowych, pomoc wojskowa i wywiadowcza czy pogłębianie dialogu militarnego z innymi państwami niejednokrotnie stanowią ważny element polityki zagranicznej. Wymianę oficerów wysokiego szczebla, wzajemne wizyty okrętów wojennych czy wspólne manewry wojskowe i inne środki budowy zaufania można wręcz postrzegać raczej jako elementy bliższe *soft power* niż *hard power*.

Oddziaływanie poprzez **instrumenty gospodarcze** dotyczy zagranicznej polityki ekonomicznej. Rozumiana jest ona jako wpływ państwa na stosunki gospodarcze z zagranicą, kształtowanie stosunków przez państwo (rząd) w sposób aktywny w celu wyegzekwowania w praktyce tego, co państwo chce osiągnąć. Do podstawowych narzędzi polityki ekonomicznej zaliczana jest wymiana handlowa, usług, przepływ czynników produkcji (technologii czy siły roboczej). Ponadto wymieniane są: polityka kursu walutowego, polityka rewaluacji i dewaluacji czy deprecjacji i stopy procentowej oraz polityka monetarna. W dobie globalizacji współzależność gospodarek wszystkich państw stale wzrasta. Z jednej strony przyczynia się to do rozwoju współpracy międzynarodowej, z drugiej jednak może prowadzić do wykorzystywania przez najsilniejszych graczy uzależnienia poszczególnych krajów od wymiany handlowej z danym państwem do wywierania na nie presji w sytuacjach kryzysowych.

Instrumenty ideologiczno-kulturowe są najbliższe ze wszystkich rodzajów narzędzi polityki zagranicznej związane z pojęciem *soft power*. Rozważania na temat miękkiego oddziaływania stały się popularne na początku lat 90., kiedy to amerykański wykładowca Harvardu, profesor Joseph Nye rozpowszechnił zagadnienie miękkiego oddziaływania. Przyczyną tak konstruowanego dyskursu

¹⁹ *Ibidem*, s. 28–46.

²⁰ *Ibidem*, s. 52.

stało się pokonanie Związku Radzieckiego przez Stany Zjednoczone w zimnowojennym wyścigu. Głównym elementem miękkiego oddziaływania jest zdolność do pozyskania sojuszników za pomocą kultury, wartości politycznych i polityki zagranicznej²¹. Zdaniem amerykańskiego politologa, *soft power* funkcjonuje w trzech obszarach: codziennej komunikacji, która zajmuje się wyjaśnianiem kontekstu procesu decyzyjnego w polityce zagranicznej, strategicznym – w obrębie powstawania pomysłów i prostych haseł, sloganów oraz dyplomacji publicznej, która dba o kontakty z określonymi osobami, obdarzonymi szczególnym autorytetem.

W dyskursie chińskim pojęcie *soft power* zostało wprowadzone w 1993 r. przez Wang Hu'ninga, który uznawał, że chiński odpowiednik amerykańskiej koncepcji Nye'a powinien być oparty na tekstach historycznych oraz ideach konfucjańskich, taoistycznych oraz buddyjskich. Wskazywał chińską koncepcję „zyskiwania respektu przez cnotę”, moralny rząd, pokój i harmonię oraz „jedność w różnorodności”²². Dyskusje akademickie nabrały jednak na znaczeniu po tym, jak w referacie partyjnym na XVIII Zjeździe przewodniczący Hu Jintao wskazywał na konieczność „włączenia kultury jako części chińskiego *soft-power* tak, by lepiej gwarantować prawo do kultury i chronić podstawowe interesy obywateli”.

Mimo różnic zdecydowana większość chińskich badaczy wskazywała kulturę jako główny element chińskiej *soft power*; następnie spójność społeczną oraz kapitał społeczny. Chińska miękka siła kojarzona była również z efektywnym rządem. Najmniejsze znaczenie przywiązywano do stopnia otwarcia, wychowania patriotycznego oraz edukacji. Zatem chińska definicja *soft power* powinna zawierać elementy: systemu ekonomicznego, edukacji, kultury, zasobów ludzkich, systemu politycznego, dyplomacji, partycypacji w systemie stosunków międzynarodowych²³.

W kontekście miękkiego oddziaływania czynnikiem kształtowania chińskich wpływów powinna być dyplomacja publiczna (*gonggong waijiao*). Głównym celem współczesnej dyplomacji publicznej jest przybliżanie chińskiego modelu transformacji i rozwoju. W tym aspekcie Chiny podążają za przykładem skutecznej amerykańskiej dyplomacji publicznej. Główna definicja, jaką posługują się chińscy uczeni, pochodzi z połowy lat 60. i jest autorstwa Edmunda Gulliona z Uniwersytetu Tufts, który twierdził, że „dyplomacja publiczna to wpływ społecznych postaw na formowanie i działanie polityki zagranicznej”²⁴.

²¹ J. Nye Jr., *Soft-Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, tłum. J. Zaborowski, wpraw. R. Kuźniar, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 40–41.

²² C. Hayden, *The Premises of Soft Power: A Comparative Analysis of Public Diplomacy Policy Rhetoric in China and Japan*, New York, February 16, 2009, http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/3/1/1/7/2/pages311728/p311728-10.php [dostęp 12.09.2011].

²³ J.S. Nye Jr., Wang Jisi, *Hard Decisions on Soft Power Opportunities and Difficulties for Chinese Soft Power*, „Harvard International Review” 2009, vol. 31, no. 2, s. 18–24 oraz Pang Zhongying, *Guanyu Zhongguo de ruan lilian wenti* [O problemie chińskiej miękkiej siły], „Guoji Wenti luntan” 2006, no. 42, s. 8–9.

²⁴ M. Zwiebel, *Why We Need to Reestablish the USIA*, „Military Review” 2006, vol. 86, no. 6, s. 26–28.

Problem rywalizacji między narodami dotyczy również miękkiego oddziaływania: „Rywalizacja między państwami narodowymi jest rywalizacją *hard power*, lecz w cieniu tej rywalizacji dochodzi do konkurencji między instytucjami, cywilizacjami, strategiami, co oznacza rywalizację w zakresie *soft power*”²⁵. Co więcej, jak stwierdza Joseph Nye, zarówno *hard*, jak i *soft power* są powiązane z uwagi na fakt, iż ich celem jest wpłynięcie na zachowania innych podmiotów. Rozbieżności wynikają głównie z różnicy zasobów, natury zachowania oraz „widoczności” efektów. Instrumenty ideologiczno-kulturowe, obok czynnika perswazji, obejmują także działania związane z wywieraniem presji na obce państwa – np. poprzez wykorzystywanie różnic ideologicznych czy ruchów nacjonalistycznych.

Ostatnim rodzajem narzędzi polityki zagranicznej uwzględnionym w niniejszym opracowaniu są **instrumenty dyplomatyczne**. Podobnie jak inne rodzaje narzędzi, mogą one przybrać charakter perswazji bądź presji. Z jednej strony chińskie służby dyplomatyczne poświęcały wiele uwagi nawiązaniu i utrzymaniu przyjaznych relacji z ludźmi władzy w innych krajach, z drugiej zaś nie wahały się przed tak drastycznymi środkami jak całkowite zawieszenie kontaktów na wysokim szczeblu w przypadku nieskuteczności bardziej miękkich środków dyplomatycznych.

Tabela 1.1.

Rodzaje narzędzi polityki zagranicznej

	Narzędzia			
	wojskowe	gospodarcze	ideologiczno-kulturowe	dyplomatyczne
Presja	Użycie lub groźba użycia siły	Sankcje lub groźna wprowadzenia sankcji gospodarczych, stosowanie innych metod negatywnych	Wykorzystywanie różnic ideologicznych, popieranie ruchów nacjonalistycznych	Zawieszenie wymiany dyplomatycznej, oskarżenia werbalne
Perswazja	Współpraca wojskowa	Współpraca gospodarcza	Dyplomacja publiczna, wymiana kulturalna i naukowa	Tworzenie platform dialogu bilateralnego i multilateralnego, tworzenie lobby propekińskiego

Źródło: Opracowanie własne.

²⁵ C. Hayden, *The Premises of Soft Power...* [dostęp 12.09.2011].

* * *

W rozważaniach na temat chińskiej polityki zagranicznej szczególną uwagę należy zwrócić na to, że podstawowym problemem w relacjach międzynarodowych pozostaje znalezienie efektywnego mechanizmu ograniczającego możliwość eskalacji napięć prowadzących do szerszego konfliktu. W tym kontekście narzędzia stosowane w chińskiej polityce zagranicznej, oprócz ochrony interesu narodowego, prowadzą do uzależniania poszczególnych państw, przez co ograniczana jest możliwość konfliktu na szeroką skalę.